

LISSABON-VLAANDEREN: 70-63,5

Hoofdstuk 3

Seppe Van Gils

In de vorige edities van het Jaarboek over de arbeidsmarkt in Vlaanderen werden de prestaties van de Vlaamse en de Belgische arbeidsmarkt vergeleken met onze drie grootste buurlanden (Nederland, Frankrijk en Duitsland) en met het gemiddelde van de gehele Europese Unie (EU-15). In dit hoofdstuk vergelijken we Vlaanderen en België met alle Europese lidstaten afzonderlijk. De focus ligt op de werkzaamheidsgraad. We zien dat de Vlaamse werkzaamheidsgraad ongeveer evenveel bedraagt als gemiddeld in Europa. Helemaal onderaan vinden we de zuiderse landen Spanje, Italië en Griekenland terug, terwijl de Scandinavische landen, samen met Nederland en het Verenigd Koninkrijk, de beste scores laten optekenen. De verschillen inzake werkzaamheidsgraad tussen de verschillende Europese lidstaten zijn vooral een gevolg van een verschillend aandeel werkende vrouwen. De werkzaamheidsgraden van de mannen liggen heel wat dichter bij elkaar.

Naar leeftijd wordt duidelijk dat Vlaanderen wordt gekenmerkt door wat we eerder de samengedrukte loopbaan hebben genoemd. We beginnen relatief laat met werken en stoppen er ook relatief vroeg mee. In de leeftijdsgroep tussen 25 en 49 jaar ligt de Vlaamse werkzaamheidsgraad dan weer bijzonder hoog. We evenaren zelfs de goede scores van Zweden, Denemarken en Nederland. Ook hier zijn het de Zuid-Europese landen die het minder goed doen. Daarnaast blijkt dat de samengedrukte loopbaan eerder een Vlaams dan een Belgisch fenomeen is. De late intrede in en vroege uittrede uit de arbeidsmarkt zijn ook wel in België aanwezig, maar de werkzaamheidsgraad bij de 25- tot 49-jarigen ligt gemiddeld in België lang niet zo hoog als in Vlaanderen.

Ten slotte maakt de middellangetermijnevolutie van de werkzaamheidsgraad duidelijk dat Vlaanderen in Europees perspectief achterop dreigt te geraken. In 1995 lag het aandeel werkenden in Vlaanderen immers nog 1,1 procentpunt hoger in vergelijking met het EU-15-gemiddelde. In 1999 en 2000 ligt de Vlaamse werkzaamheidsgraad op ongeveer hetzelfde niveau als in EU-15, om in 2002 zowel onder het EU-15- als (heel nipt) onder het EU-12-gemiddelde uit te komen.

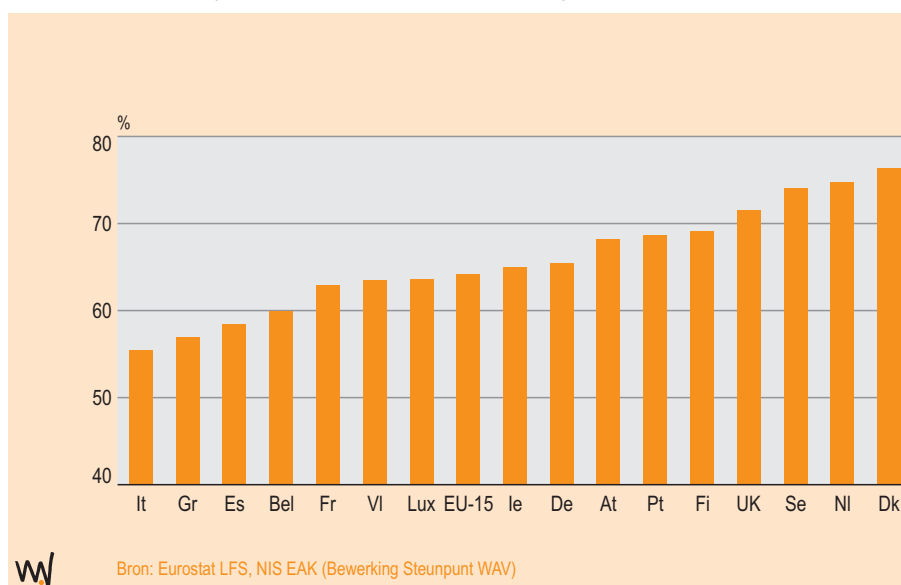
1 *De situatie anno 2002*

1.1 *De totale werkzaamheidsgraad*

Figuur 3.1¹ toont dat de Vlaamse werkzaamheidsgraad met 63,5% net iets onder het Europese gemiddelde ligt (64,2%).² België scoort met 59,9% dan weer een stuk slechter dan Vlaanderen en EU-15 en laat na de zuidse landen Italië, Griekenland en Spanje het laagste werkzaamheidspeil van de gehele Europese Unie optekenen. Aan de andere kant van het spectrum vinden we de Scandinavische landen Denemarken en Zweden terug, samen met Nederland en het Verenigd Koninkrijk als koplopers. Deze landen voldoen nu reeds aan de Europese doelstelling om tegen 2010 een werkzaamheidsgraad van 70% te behalen. Finland, Portugal en Oostenrijk halen deze norm net niet, maar liggen wel op koers om tegen 2010 het beoogde aandeel werkenden te bereiken. In dezelfde groep als Vlaanderen en het EU-15-gemiddelde vinden we Duitsland, Ierland, Luxemburg en Frankrijk terug.

Figuur 3.1

Werkzaamheidsgraad (Vlaams Gewest, Europese Unie; 2002)

1 Voor de afkortingen van de landen in de figuren, verwijzen we naar de methodologie.

2 Voor de methodologische achtergrond van dit hoofdstuk, verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2003, Jaarboek, Methodologie.

Het niveau van de werkzaamheidsgraden in de verschillende landen van de Europese Unie kan voor een deel in verband worden gebracht met de verschillende types van welvaartsstaten zoals die door Esping-Andersen (1990) in kaart gebracht zijn. Zo hebben de (Scandinavische) *sociaal-democratische welvaartsstaten* heel wat arbeidsplaatsen kunnen creëren (vraagzijde van de arbeidsmarkt) door enerzijds de beheersing van de loonontwikkeling in sectoren die een sterke productiviteitsgroei kunnen realiseren en anderzijds door een verregaande subsidiëring van de publieke (niet-commerciële) dienstverlenende sector. Aan de aanbodzijde van de arbeidsmarkt wordt er in het Scandinavische socialezekerheidsmodel veel aandacht geschonken aan de arbeidsmarktintegratiebereidheid van de uitkeringstrekkers. Een ander land met een hoge werkzaamheidsgraad is het Verenigd Koninkrijk. Zoals in de meeste *Angelsaksische landen* gaat men er ideologisch van uit dat de vrije markt de beste resultaten oplevert zowel in termen van maatschappelijke integratie als in termen van economische efficiëntie. Dat resulteert in een minder gereguleerde arbeidsmarkt met een grotere loonongelijkheid. Dit type van welvaartsstaat levert wel een behoorlijk aandeel werkenden op, maar in termen van sociale ongelijkheid scoort men heel wat slechter (De Lathouwer, Cantillon, Andries & Marx, 1999; Andries, 1997). De *continentaal Europese landen*, waar ook België en zijn buurlanden toe behoren, worden klassiek gekenmerkt door hoge arbeidskosten, een moeilijk beheersbare loonkostenontwikkeling en een beleid gericht op het verstrekken van vervangingsinkomens. Met name het passieve karakter van de welvaartsstaat wordt hier benadrukt. Zo tikt de Europese Unie België geregeld op de vingers voor de blijvend hoge fiscale en parafiscale lasten op arbeid en de lage werkzaamheidsgraad van de ouderen. Ook het brugpensioenstelsel krijgt uit Europese hoek heel wat kritiek. Toch is het beeld genuanceerder en zijn er andere factoren die in verband kunnen worden gebracht met de lage werkzaamheidsgraad van ouderen (meer hierover verder in dit hoofdstuk).

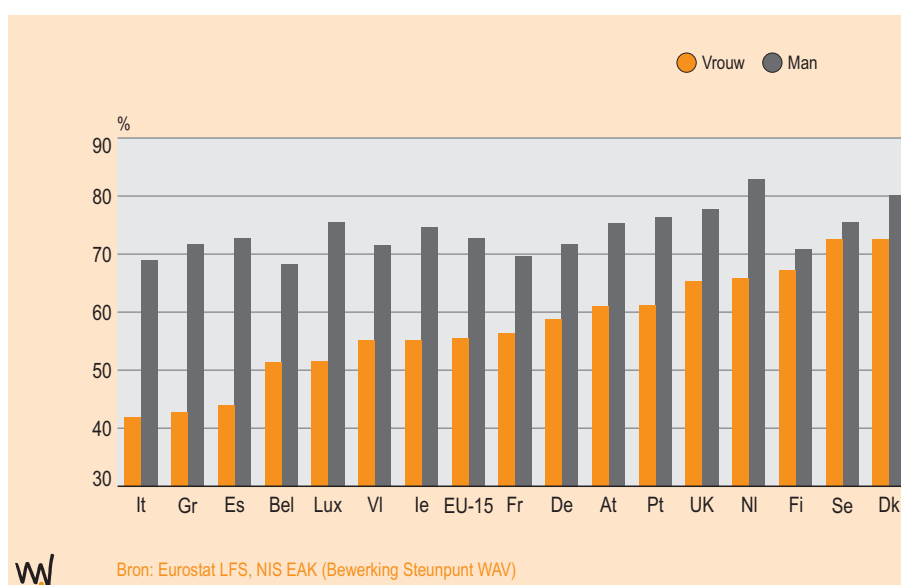
Bij de lidstaten met een hoge werkzaamheidsgraad zien we niet enkel de Scandinavische landen Zweden en Denemarken en het Verenigd Koninkrijk, maar ook onze noorderburen. Dit is echter niet altijd zo geweest. In de jaren '80 behoorde Nederland nog bij de slechtere leerlingen van de Europese klas, maar vanaf begin jaren negentig werden in termen van arbeidsmarktprestaties belangrijke vorderingen gemaakt. De ingrediënten van het gevoerde beleid zijn gekend: het stimuleren van deeltijdarbeid en andere vormen van flexibele arbeid inzake arbeidsduurvermindering, een ver doorgedreven loonkostenmatiging en een lastenverlichting voor bedrijven (Steunpunt WAV, 1997).

1.2 ■ ■ *Naar geslacht*

Figuur 3.2 toont de werkzaamheidsgraad naar geslacht voor de verschillende Europese lidstaten en het Vlaams Gewest. Wat opvalt is dat de vrouwelijke werkzaamheidsgraden van de verschillende lidstaten ver uiteen liggen en dat de volgorde grosso modo overeenkomt met de volgorde van de totale werkzaamheidsgraad. Italië, Griekenland en Spanje laten weer het laagste aandeel werkende vrouwen optekenen, gevolgd door België en Luxemburg. Daarnaast zien we ook de Scandinavische landen Denemarken, Zweden en Finland, samen met Nederland en het Verenigd Koninkrijk terug als best presterende landen. In Nederland kunnen we de hoge vrouwelijke werkzaamheidsgraad in verband brengen met de grote verspreiding van het stelsel van deeltijdarbeid en in de Scandinavische landen met de uitgebreide (gesubsidieerde) niet-commerciële dienstensector, waar heel wat vrouwen zijn tewerkgesteld.

Figuur 3.2

Werkzaamheidsgraad naar geslacht (Vlaams Gewest, Europese Unie; 2002)

De verschillen tussen de werkzaamheidsgraden bij de mannen zijn lang niet zo groot als bij de vrouwen, en ook de volgorde van de lidstaten verschilt enigszins. Dit keer zijn het de Belgische mannen die we achteraan in het Europese peloton aantreffen, gevolgd door Italië en Frankrijk. Vooraan vinden we wel weer opnieuw Nederland, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk terug, maar Zweden zien we pas terug in een achtervolgend groepje op de koplopers en Finland behoort bij de achterblijvers.

Daarnaast is duidelijk te zien dat het verschil in werkzaamheidsgraad tussen mannen en vrouwen veruit het grootst is in de Zuid-Europese landen Italië, Griekenland en Spanje. De participatie van de vrouw aan de arbeidsmarkt is in deze landen, waar het mannelijke kostwinnersmodel nog vrij sterk is ingeburgerd, een heel stuk minder ver gevorderd dan in de andere Europese landen. Vooral het verschil met de Scandinavische landen is groot. In Finland, Zweden en Denemarken is de kloof tussen de werkzaamheidsgraad van mannen en vrouwen dan ook heel wat kleiner dan elders in Europa.

Het voorbeeld van Zweden maakt dit duidelijk. De werkzaamheidsgraad bij vrouwen ligt er amper 3 procentpunt lager dan bij mannen, terwijl dit verschil gemiddeld in Europa maar liefst 17,3 ppt bedraagt. In Italië, Griekenland en Spanje loopt het zelfs op tot 27 à 29 ppt. Het verschil tussen de werkzaamheidsgraad van mannen en van vrouwen bedraagt in Vlaanderen en België respectievelijk 16,5 ppt en 16,9 ppt. Hiermee bevinden we ons in de buik van het Europese peloton. De verschillen inzake werkzaamheidsgraad tussen de verschillende Europese lidstaten zijn dus voornamelijk het gevolg van een verschillend aandeel werkende vrouwen.

Abraham e.a. (2001) geven een aantal mogelijke verklaringen voor de hoge vrouwelijke werkzaamheidsgraad in Zweden. Om de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen te verhogen, werd in Zweden reeds in de jaren zeventig een aantal *belangrijke hervormingen* doorgevoerd. De volledige individualisering van het belastingstelsel zorgt ervoor dat belastingen worden geheven op het niveau van het individu en niet het gezin, zodat vrouwen financieel worden gestimuleerd om als tweede verdiener toe te treden tot de arbeidsmarkt. De combinatie gezin-arbeid krijgt er ook veel aandacht door onder andere een uitgebreid, kwalitatief hoogstaand en toegankelijk systeem van kinderopvang en een genereuze regeling inzake ouderschapsverlof voor zowel mannen als vrouwen. Daarnaast wordt deelnemen aan de arbeidsmarkt voor vrouwen (ook indien er één of meerdere kinderen zijn) in Zweden intussen als vanzelfsprekend beschouwd, het is er ingeworteld in de cultuur.

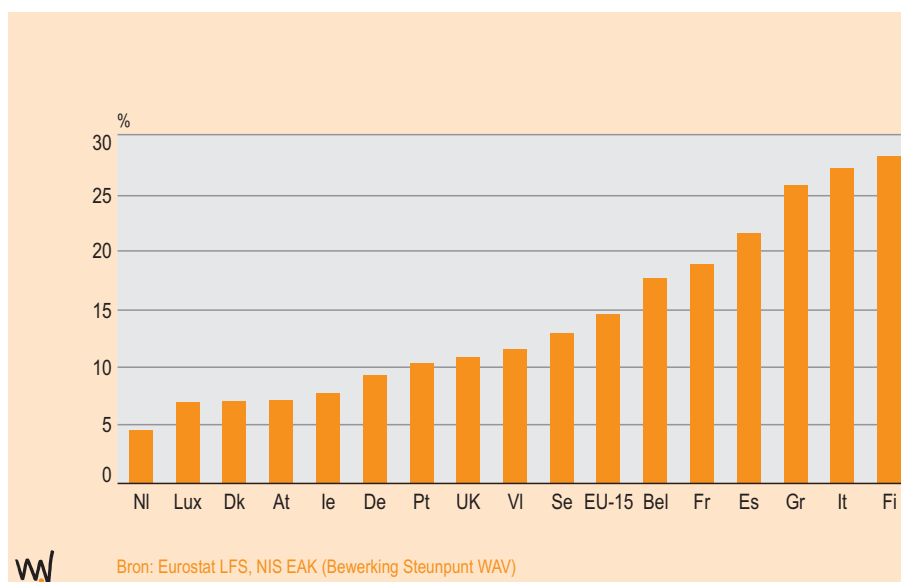
1.3 ■ ■ Naar leeftijd

De werkzaamheidsgraad mag dan al centraal staan in het Europese arbeidsmarktdiscours, om de prestaties van de *jongeren op de arbeidsmarkt* te vergelijken in de verschillende lidstaten is deze maat niet echt geschikt. Studenten die hun studie niet combineren met een (bij)job worden in de gebruikte bron (Eurostat Labour Force Survey) immers als niet-werkenden geteld. Dit kan tot verkeerde conclusies leiden. Vlaanderen en België worden in Europees perspectief immers gekenmerkt door een late intrede van jongeren op de arbeidsmarkt. De Vlaamse en Belgische jon-

geren studeren langer en bovendien is het niet de gewoonte dat deze jongeren gedurende heel het jaar hun studie combineren met een (bij)job, zoals bijvoorbeeld wel het geval is in Nederland en enkele Scandinavische landen. Dit drukt de werkzaamheidsgraad (bij jongeren en algemeen), zonder dat we dit als negatief moeten beoordelen. Als jongeren langer studeren, zal het aandeel hooggeschoolden in de bevolking ook hoger liggen en een diploma hoger onderwijs biedt in de meeste gevallen nog altijd de beste kansen op de arbeidsmarkt. Daarom beoordelen we de prestaties van de jongeren op de arbeidsmarkt met behulp van de ILO-werkloosheidsgraad. Deze indicator zet het aantal werkloze jongeren af tegenover de beroepsbevolking (werkenden en werklozen) tussen 15 en 24 jaar.³

Figuur 3.3

Werkloosheidsgraad van de 15- tot 24-jarigen (Vlaams Gewest, Europese Unie; 2002)

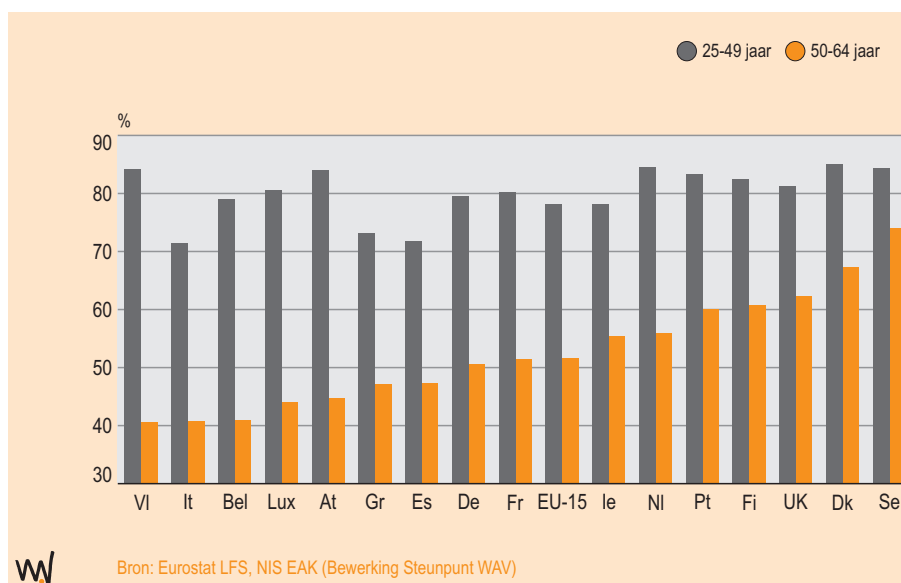
In figuur 3.3 lezen we dat de jongerenwerkloosheidsgraad in Vlaanderen net onder het Europese gemiddelde ligt. België heeft daarentegen een hogere jongerenwerkloosheidsgraad dan Europa. Samen met Nederland laten Luxemburg en Zweden de laagste jongerenwerkloosheidsgraad optekenen. Bij de minder goed presterende lidstaten vinden we ook nu weer Spanje, Griekenland en Italië terug, maar opvallend is dat Finland het grootste aandeel werklozen telt in de beroeps-

³ Naast de werkloosheidsgraad kunnen we de positie van jongeren op de arbeidsmarkt ook bespreken door de studenten buiten beschouwing te laten in de berekening van de werkzaamheidsgraad van 15- tot 24-jarigen. Op die manier kan het verschil met de Nederlandse en Scandinavische jongeren voor een deel gerelativeerd worden (Vandenbrande, 2001; Van Gils, 2003).

bevolking tussen 15 en 24 jaar. Daarnaast kent ook Frankrijk een relatief hoge jongerenwerkloosheidsgraad.

Figuur 3.4

Werkzaamheidsgraad naar leeftijd (Vlaams Gewest, Europese Unie; 2002)

Figuur 3.4 toont dat de arbeidsmarkt er voor *ouderen in Vlaanderen en België* heel wat minder rooskleurig uitziet. Wat betreft het aandeel werkenden in de bevolking tussen 50 en 64 jaar scoren Vlaanderen en België, samen met Italië, het slechtst van de Europese klas. De werkzaamheidsgraad komt er niet boven de 41%. Finland (60,7%), het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en vooral Zweden scoren goed op deze indicator. Het verschil in werkzaamheidsgraad tussen Vlaanderen en België enerzijds en de koplopers anderzijds is vooral groot bij de oudere vrouwen.⁴ Het is evenwel belangrijk om aan te stippen dat er historische oorzaken zijn die het lage aandeel werkenden bij oudere vrouwen in Vlaanderen en België verklaren, waardoor het opkrikken van de werkzaamheidsgraad bij ouderen een werk van lange adem zal zijn. Zo heeft het mannelijke kostwinnersmodel relatief lang standgehouden in België en is men pas recent begonnen met de optrekking van de wettelijke pensioenleeftijd van vrouwen. Daarnaast is er een sterk positief verband tussen het genoten onderwijsniveau en arbeidsmarktparticipatie: hogeschoolden blijven langer werken dan laaggeschoolden. Het aandeel hogeschoolden onder de

⁴ Voor een overzicht van gedetailleerd cijfermateriaal dat gebruikt wordt in dit hoofdstuk, verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2003, Jaarboek, Cijferbijlage.

vrouwen tussen 50 en 64 jaar ligt dan ook een stuk hoger in Zweden (23,6%), Finland (25,3%) en Denemarken (24,7%) dan in België (20,1%) en Vlaanderen (18,9%).

Het 'vroeg uittreden' is een andere factor die het verschil in werkzaamheidsgraad bij ouderen Hfdst. 12 voor een deel verklaart. In België stopt men gemiddeld met werken op 57-jarige leeftijd, terwijl de gemiddelde uittredeleeftijd in Zweden (62 jaar), Finland (62,6 jaar) en Denemarken (61,9 jaar) gevoelig hoger ligt.⁵ In België zijn er verschillende mogelijkheden om voor de wettelijke pensioenleeftijd uit te treden, zoals het vervroegd pensioen voor bepaalde beroepsgroepen. Daarnaast is 7% van de 50-plussers met brugpensioen. Bij de mannen boven de 55 jaar loopt dit aandeel zelfs op tot 25%. Zweden daarentegen kent in tegenstelling tot veel andere Europese landen (waaronder ook België) maar zeer beperkte mogelijkheden om vervroegd op pensioen te gaan. Zweden kent daarnaast ook een groot aantal arbeidsmarktprogramma's die specifiek gericht zijn op het op de arbeidsmarkt houden van oudere werknemers. Deze politiek heeft er mede toe bijgedragen dat werken op oudere leeftijd er de 'culturele norm' is geworden.⁶

Het aandeel werkenden in *de middelste leeftijdsgroep* (25 tot 49 jaar) ligt in Vlaanderen dan weer vrij hoog (84,2%). Daarmee evenaart Vlaanderen de bijzonder goede scores van Zweden (84,3%), Nederland (84,5%) en Denemarken (85,1%). Aan het andere uiteinde vinden we opnieuw Italië, Griekenland en Spanje terug, waar maar net zeven op tien van de 25- tot 49-jarigen aan de slag is. Maar ook België vinden we met een werkzaamheidsgraad van 79% terug in de laatste helft van het Europese peloton. Het globale beeld van de Vlaamse arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door wat we eerder de samengedrukte loopbaan hebben genoemd. Dit uit zich door een late intrede in de arbeidsmarkt, gevolgd door een drukke periode waar we met velen vele uren presteren en ten slotte een vroege uittrede uit het arbeidsproces (Van Gils, 2002a). Dit is echter alleen kenmerkend voor het Vlaams Gewest, en niet voor geheel België. België wordt wel gekenmerkt door een relatief late intrede in en een vroege uittrede uit de arbeidsmarkt, maar de werkzaamheidsgraad bij de middengroep ligt niet zo hoog als in het Vlaams Gewest.

Vermits de werkzaamheidsgraad van de middelste leeftijdsgroep in Vlaanderen wel te vergelijken is met deze van de Scandinavische landen en Nederland, wat mede verband houdt met het hoog aandeel hogeschoolden in deze leeftijdscategorie in Vlaanderen,⁷ kunnen we verwachten dat de aankomende generaties ouderen in Vlaanderen een hoger werkzaamheidspeil zullen bereiken.

5 Deze cijfergegevens kan u vinden op de website van Eurostat: <http://europa.eu.int/comm/eurostat>.

6 Voor een overzicht van verklaringen voor de hoge werkzaamheidsgraad bij ouderen in Zweden verwijzen we naar Abraham e.a. (2001).

7 In de leeftijdsgroep tussen 25 en 49 jaar bedraagt het aandeel hogeschoolden 32%, een hoger aandeel dan in Nederland, Zweden en Denemarken.

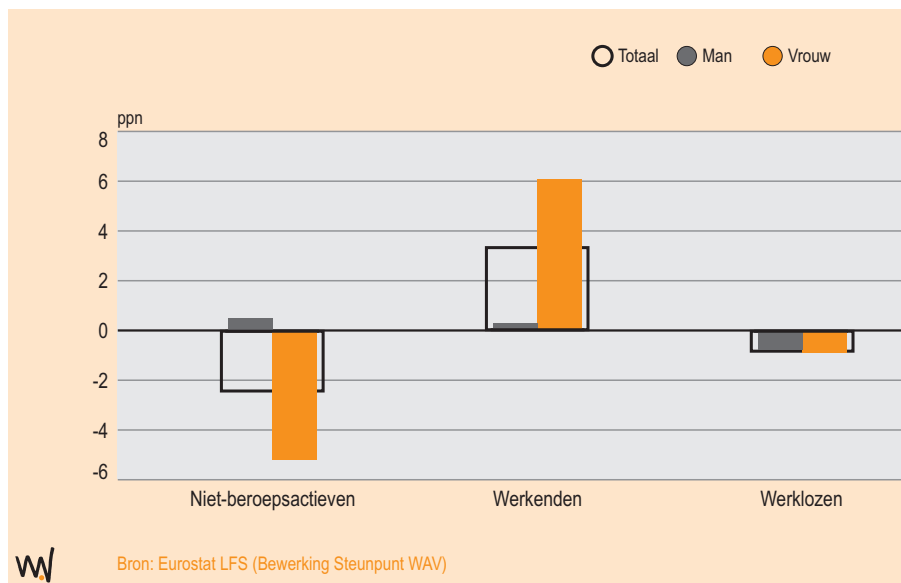
2 Evolutie van het aandeel werkenden

2.1 Europa

Begin jaren '90 werd het debat over het Europese arbeidsmarktbeleid nog beheerst door de strijd tegen de werkloosheid. Dit was ook een van de prioriteiten van het Witboek van toenmalig Commissie-Voorzitter Jacques Delors. Nadien is het beleid meer en meer de nadruk gaan leggen op de toename van het aandeel personen dat betaalde arbeid verricht. De doelstellingen om tegen 2010 zeven op tien personen tussen 15 en 64 jaar, 60% van de vrouwen en 50% van de ouderen aan de slag te krijgen, staan bovenaan de prioriteitenlijst van het Europese arbeidsmarktbeleid.

Figuur 3.5

Evolutie van het aandeel niet-beroepsactieven, werkenden en ILO-werklozen naar geslacht (EU-12; 1992-2002)

Figuur 3.5 toont dat op tien jaar tijd het aandeel werkenden binnen de bevolking op arbeidsleeftijd in de Europese Unie (EU-12)⁸ is toegenomen met 3,3 procentpunt. We zien ook dat de keuze om de aandacht te richten op het aandeel werkende personen, in plaats van op de werklozen, strategisch een goede keuze is geweest. De toename van het aandeel werkenden is immers niet zozeer het gevolg van de daling van het aandeel werklozen (-0,8 ppt), maar wel van de afname

⁸ We gebruiken hier de cijfergegevens die betrekking hebben op EU-12 omdat Oostenrijk, Finland en Zweden pas in '95 zijn toegetreten tot de Europese Unie.

van het aandeel niet-beroepsactieven (-2,4 ppt). De keuze om de aandacht te richten op de toename van het aandeel werkenden was strategisch ook veiliger omdat deze doelstelling ondersteund wordt door een sociologische evolutie met een structureel karakter. De emancipatie van de vrouw heeft er immers voor gezorgd dat ze steeds meer op de arbeidsmarkt zijn terecht gekomen. We zien dan ook in figuur 3.5 dat de daling van het aandeel niet-beroepsactieven uitsluitend bij de vrouwen is terug te vinden (-5,2 ppt). Bij de mannen is er daarentegen een lichte stijging merkbaar (+0,5 ppt).

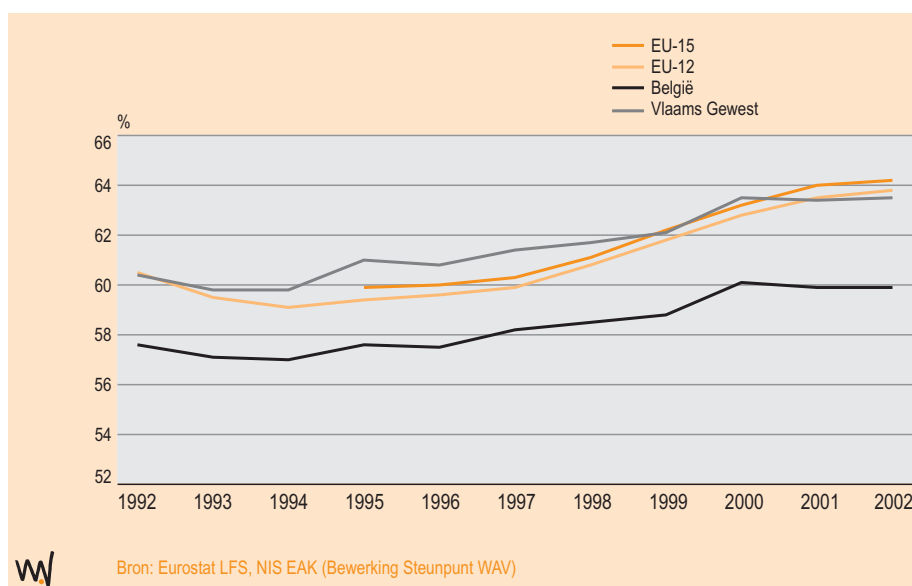
Dat in dezelfde periode het aandeel werklozen ook gedaald is, moeten we positief beoordelen. Niet alleen is de evolutie van het aandeel werklozen veel meer onderhevig aan het (soms grillige) verloop van de economische conjunctuur, maar ook hoger aangehaalde structurele (sociologische) evolutie heeft in het verleden (in de jaren '70 en '80) reeds een negatieve invloed gehad op de evolutie van het aandeel werklozen. Door het toegenomen arbeidsaanbod kwam immers een deel van die vrouwen (en mannen) in de werkloosheid terecht. Figuur 3.5 toont daarentegen dat het aandeel werklozen in de jaren '90 licht is gedaald.

2.2 ■ Vlaanderen en België in Europa

Het aandeel werkenden heeft in België altijd lager gelegen dan gemiddeld in Europa, maar de evolutie kende wel ongeveer eenzelfde verloop tot en met 2000 (zie figuur 3.6).

Figuur 3.6

Evolutie van de werkzaamheidsgraad (Vlaams Gewest, België, EU-12 en EU-15; 1992-2002)

Met 1996 als uitzondering stijgt de werkzaamheidsgraad jaar na jaar van 57,6% in 1992 tot 60,1% in 2000. Vanaf 2000 blijft het aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd echter op hetzelfde niveau hangen in België, terwijl de Europese werkzaamheidsgraad verder stijgt (al is de toename in 2002 ook binnen Europa eerder minimaal).

In het Vlaams Gewest verloopt de evolutie van het aandeel werkenden volgens hetzelfde patroon als gemiddeld in België, behalve dat de Vlaamse werkzaamheidsgraad door de stagnatie vanaf 2000 nu onder het Europese gemiddelde komt te liggen. In 1995 lag het aandeel werkenden in Vlaanderen nog 1,1 procentpunt hoger in vergelijking met het EU-15-gemiddelde. Het verschil met EU-12 bedroeg toen 1,5 procentpunt. Op figuur 3.6 lezen we hoe de kloof met Europa jaarlijks verkleint. In 1999 en 2000 ligt de Vlaamse werkzaamheidsgraad op ongeveer hetzelfde niveau als in EU-15, om in 2002 zowel onder het EU-15- als (heel nipt) onder het EU-12-gemiddelde uit te komen. In Europees perspectief dreigt Vlaanderen dan ook achterop te geraken.

Cijferbijlage: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2003, Jaarboek, Cijferbijlage.

Methodologie: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2003, Jaarboek, Methodologie.

